

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Petra Kantorová

**Analýza pohádek a pověstí z Jesenicka Josefa Lowaga
a Karla Jedonka**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně a pouze s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Břevenci dne

.....
podpis

Poděkování

Děkuji Mgr. Lence Noskové za odborné vedení bakalářské práce, cenné rady, čas a podporu, kterou mi věnovala, především za její bezmeznou trpělivost a lidský přístup. Dále děkuji za podporu svému příteli a nejbližší rodině.

Obsah

Úvod	4
1. Pohádka	5
1.1 Definice pohádky.....	5
1.2 Teorie vzniku pohádky	6
1.3 Základní dělení pohádek.....	8
1.4 Dělení pohádek podle obsahu.....	9
1.5 Funkce pohádek.....	10
2. Pověst	12
2.1 Pověst a její původ.....	12
2.2 Klasifikace pověstí	13
3. Autoři pohádek a pověstí z Jesenicka	15
3.1 Josef Lowag.....	15
3.2 Karel Jedonek	17
3.3 Další autoři z Jesenicka	18
4. Interpretace	20
4.1 Základní informace o dílech.....	20
4.1.1 Klasifikace pověstí v díle Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků.....	20
4.1.2 Klasifikace pohádek a pověstí v díle Pohádky a pověsti z Rychlebských hor ..	22
4.1.3 Titul.....	23
4.1.4 Kompozice	24
4.2 Vybrané motivy	26
4.2.1 Bohatství	26
4.2.2 Křesťanské motivy.....	28
4.2.3 Láska	29
4.2.4 Zločin a trest	30
4.3 Postavy	31
4.3.1 Lidské postavy	31
4.3.2 Nadpřirozené bytosti.....	31
4.4 Místo a čas.....	33
4.5 Magické předměty	34
4.6 Jazykové prostředky	34
Závěr	36
Seznam literatury	37
Anotace	39

Úvod

Pohádky a pověsti jsou s životem lidí spjaty odnepaměti. Přestože svou roli v dnešní době, na rozdíl od dob minulých, zastávají především u dětí, je to role nesmírně důležitá. Nejenže rozvíjejí dětskou fantazii, ale také působí velmi poučně. Pohádky nám umožňují uniknout ze světa dospělých ke kouzelným a tajemným příběhům. Přestože jsou plné nástrah, končí dobře, dobro zvítězí nad zlem a lásce se otevřou dveře dokořán. Jelikož mám malé dítě, kterému pohádky předčítám, je mi téma pohádek a pověstí velmi blízké, stejně tak jako oblast Jesenicka, na kterou se v mé bakalářské práci zaměřuji.

V bakalářské práci se zabývám pohádkami a pověstmi z oblasti Jesenicka. V teoretické části a jednotlivých podkapitolách je uvedena terminologie pohádek a pověstí, jejich vývoj, funkce, rozdíl mezi pohádkou autorskou a lidovou.

Následuje část se zaměřením na dva autory pohádek a pověstí – Karla Jedonka a Josefa Lowaga. Informace o životě Karla Jedonka a Josefa Lowaga jsem čerpala z biografií a rozhovorů dostupných na webu. Příběhy v knihách obou autorů se odehrávají ve stejné lokalitě, na Jesenicku, což byl pro mě impulz k tomu, analyzovat díla a nalézt v nich společné náměty. V této kapitole jsou také uvedeni další autoři pověstí z Jesenicka.

Cílem praktické části práce je poskytnout analýzu a interpretaci vybraných pohádek a pověstí z knih *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor I, II, III* Karla Jedonka a *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků* Josefa Lowaga. Analýza a interpretace děl je zaměřená na místo, motivy, postavy (souvislost jmen a charakterových rysů) a jazykové prostředky.

Hlavní metodou zpracování bakalářské práce je práce s odbornou literaturou, analýza a interpretace vybraných pohádek a pověstí.

1. Pohádka

Německý básník Friedrich Schiller o pohádkách napsal „*V pohádkách, které jsem slýchal v dětství, spočívá hlubší význam než v pravdě, kterou učí život,*“ (Bettelheim, 2000, s. 9). Pohádky jsou nekonečným zdrojem životního obohacení, pomáhají dětem, ale i dospělým, najít smysl tam, kde jej mnohdy nemohou najít.

Dle Bettelheima (2000) pohádky pomáhají dítěti nalézt smysl a výhody morálního jednání. „Má-li mu však obohatit život, musí v něm podněcovat představivost, pomáhat mu rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat jeho pocity; být v souladu s jeho úzkostmi a tužbami; brát vážně jeho těžkosti a zároveň nabídnout řešení problémů, které dítě nejvíce matou.“ (Bettelheim, 2000, s. 8)

Dále pak píše „až na vzácné výjimky ze všech těchto a mnoha jiných hledisek neobohatí a neuspokojí z „dětské literatury“ nic více než lidová pohádka, a to stejně dítě jako dospělého.“ (Bettelheim, 2000, s.9)

1.1 Definice pohádky

Čeňková (2006) vnímá pohádku jako soubor literárních textů, které vznikaly již od pradávna na základě vyprávění o tom, jaké měli lidé představy o světě, vytvářely se díky víře v životní dobro a touze v jeho naplnění, přenášely lidovou moudrost. „Staročeský pojem „báchorka“ se vyvinul z polského „gadati“ neboli mluvit, dále pak „gadka“ – hádanka, s připojením předpony „pogadka“. K ustálení pojmu došlo v sedmdesátých letech 19. století.“ (Čeňková, 2006, s. 108)

„Lidová pohádka je epický prozaický žánr ústní lidové slovesnosti, jehož základem je umělecká fantastika nebo podobenství.“ (Čeňková, 2006, s.108, podle O. Sirovátka, 1998)

Čeňková (2006) inspiraci folklórní pohádkou spatřuje jak u autorů lidové pohádky (B. Němcová, bratři Grimmové), tak u autorů pohádky autorské (K. Čapek, J. Werich). Rozdíl mezi pohádkou lidovou a autorskou spočívá v jejich zpracování, kdy autoři lidové pohádky folklórní pohádky sbírali, zaznamenávali a přetvářeli, zatímco autoři autorských pohádek se jimi pouze inspirovali.

Dagmar Mocná a Josef Peterka v Encyklopedii literárních žánrů pohádku popisují následovně: „Zábavný, zpravidla prozaický žánr folklórního původu s fantastickým příběhem,“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 472). Pohádkový svět je zcela **oproštěn od světa reálného**, od společensko-historické reality, přiznává svou **vymyšlenost**. Pohádky jsou tzv. **bezčasové** (nelze u nich určit čas, pro přiblížení určenosti času jsou používány

termíny jako *tenkrát, kdysi, tehdy*), stejně tak jsou **geograficky neurčitelné** (*kdesi*). Příběhy jsou vždy uzavřené, zpravidla vítězí dobro nad zlem – **princip happyendu**, důraz je kladen na děj příběhu a jeho **eliptičnost** – vypouštění nedůležitých časových úseků (*rok se s rokem sešel*), **retardaci** – oddalování rozzuzlení, **gradace** (plnění zadaných úkolů je stále těžší). **Pointu** obvykle obsahují pohádky kumulativní, které jsou určeny nejmenším čtenářům/posluchačům. (Mocná, Peterka, 2004)

Pohádky jsou typické svými motivy – v pohádkách se často objevují **postavy nadpřirozené** (čarodějnice, čerti, sudičky, jezinky, ježibaba), **antropomorfizované** (zlatá rybka, krkavci, měsíce – Slunečník, Měsíčník, Větrník), nápadně **typizované** (Dlouhý, Široký, Bystrozraký, Otesánek, pyšná princezna) nebo **groteskně zkrslené** (trpaslík, obr). Vyskytují se zde přesně určitelné protiklady, kladní a záporní představitelé (čarodějnice x Sněhurka).

Klasickým pohádkovým motivem jsou **kouzelné předměty** (kouzelné zrcadlo, plášť, oříšky, létající koberec, sedmimílové boty), často se vyskytuje také **numeralistika**, opakovaně se vyskytující číslce (tři – tři bratři, tři úkoly, sedm – sedm bratrů, dvanáct – dvanáct měsíčků). (Mocná, Peterka, 2004)

1.2 Teorie vzniku pohádky

Jedny z nejstarších záznamů pohádek byly nalezeny na egyptských papyrech, z nichž nejznámější je pohádka o dvou bratrech – Anup a Bata. S pohádkami o dvou bratrech se dodnes setkáváme také v evropských zemích. „Z teorie otce W. Schmidta ve spise *Der Ursprung der Gottesidee* (Původ idee boha) navíc víme, že určitá pohádková témata sahají beze změny až do doby 25 000 let před Kristem.“ (Marie-Luise von Franz, 1998, s. 89)

Srovnávací folkloristika

Původem a vznikem pohádek se zabývá srovnávací folkloristika, rozděluje původ pohádek do čtyř základních atributů: *teorie mytologická, antropologická, migrační a historicko-grafická*. (Čeňková, 2006, s. 109)

Teorie mytologická

Platon ve starověkém Řecku napsal, že ženy svým dětem vyprávěly příběhy – mýty, které měly vliv na výchovu dětí a souvisely tak s pohádkami. Záznam pohádky je dochovaný také v díle *Zlatý osel* filozofa a spisovatele Apuleia z 2. století před naším letopočtem. Jedná se o pohádku Amor a Psyché, která má stejný vzorec vyprávění

příběhu, druh pohádky, kdy žena vysvobodí muže zakletého ve zvíře. (Marie-Luise von Franz, 1998)

Do 18. století se pohádky stále šířily především **ústní lidovou slovesností** v odlehlých civilizačních centrech. Sloužily k pobavení posluchačů a to především v zimním období. J. G. Herder, německý filozof a spisovatel, v těchto vyprávěních viděl pozůstatky staré víry, na což navazovala touha po instinktivnější moudrosti a pátrání po něčem, co chybělo oficiálnímu křesťanskému učení. (Marie-Luise von Franz, 1998)

Za jedny z prvních badatelů v oblasti pohádek jsou považováni bratři Jacob a Wilhelm Grimmovi. „S hlubokou znalostí staré německé literatury, jazyk a mytologie tak bratři Grimmové položili základy vědeckému pohádkoslovnému bádání a adaptaci lidových pohádek, které považovali za zbytky starých indoevropských mýtů,“ (Čeňková, 2006, s. 108). Badatele přitahovala především záhada v opakování stejných či podobných pohádkových motivů, zkoumány byly pomocí metod komparatistiky, psychoanalýzy, formalismu a strukturální sémiotiky. (Mocná, Peterka, 2004)

Vysvětlení různých teorií popisuje Marie-Luise von Franz (1998), Mocná a Peterka (2004) či Čeňková (2006).

Teorie antropologická

Teorie antropologická dle Čeňkové čerpá u primitivních národů, jejich „náboženských rituálů, výročních a animistických kultů, uctívání zemřelých předků.“ (Čeňková, 2006, s. 109)

Teorie migrační

V 19. století nastal zájem o původ lidových vyprávění, hledala se odpověď na otázku, ze které země pochází pohádky (ale také bajky, pověsti, písně), jejichž motivy se opakují, jen jsou samotná vyprávění specifická podle zemí, či národů, kterými se šíří. Mocná a Peterka (2004) dle předpokladů německého indologa T. Benfleyho zmiňují předpoklad spojení mezi evropskými prototypy s buddhistickým učením.

Teorie historicko-grafická

Na teorii migrační později navazuje teorie historicko-grafická, neboli finská, která původ pohádek rozšiřuje do oblasti Arábie, Egypta nebo na Kelty obývaná území. (Čeňková, 2006)

Finskou teorii zmiňuje také Marie-Luise von Franz (1998): „Pozitivním výsledkem bylo vytvoření etnografického centra, finské školy, jejímiž prvními zástupci byli Karle Krohn a Antti Aarne. Oba muži se shodli, že nelze objevit jedinou zemi, kde pohádky vznikly, a předpokládali, že rozličná vyprávění pocházejí z různých zemí,“ (Marie-Luise von Franz, 1998, s. 90). Díky této hypotéze a hledání prapůvodu pohádek, jednou z nich je například příběh Kráska a zvíře, máme dostupnou bohatou sbírku motivů v literatuře. Vznikla tak i šestisvazkové dílo S. Thompsona *Index motivů v lidové literatuře*. (Marie-Luise von Franz, 1998)

Marie-Luise von Franz (1998) zmiňuje také zajímavou hypotézu Ludwiga Laistnera z díla *Hádanka sfingy*. Jeho hypotéza zní, že **původ motivů pohádek pochází ze snů**, konkrétně z nočních můr. Hledal zde propojení mezi snovými a folklórními motivy. V podobném duchu se pokusil sestavit závěr o vzniku motivu pohádek také Karl von der Steinen, který se snažil vysvětlit, že původ magických a nadpřirozených námětů rovněž pochází ze snových zážitků, nespojoval je ovšem s folklórem jako L. Laistner.

1.3 Základní dělení pohádek

Rozdělení pohádek na **autorskou a lidovou** zmiňuje Michal Černoušek (1990). Jana Čeňková (2006) popisuje dle Hany Šmahelové také **autorskou adaptaci lidové pohádky**.

Pohádka lidová

Lidová pohádka je autorem zachycena autenticky, jak byla předána vypravěčem. K autorům lidové pohádky se řadí bratři Grimmové, K. J. Erben, B. M. Kulda, J. Š. Baar nebo O. Sirovátka. (Čeňková, 2006)

Autorská adaptace lidové pohádky

Autorskou adaptaci lidové **pohádky** lze charakterizovat tak, že v určité míře dochází k úpravám folklórních předloh, převažuje však individuální složka autora. Řadí se sem tvorba B. Němcové, V. Martínka, V. Říhy, F. Hrubína, J. Drdy. (Čeňková, 2006)

Autorská pohádka

Zdánlivě snadnou definicí je možné charakterizovat **pohádku autorskou**: „Jedná se o umělý text s pohádkovými rysy – určený zpravidla dětem,“ (Čeňková, 2006, s.127). Ovšem pohádky autorské rovněž čerpají z folklórní látky. Dochází však k narušení

žánrové specifičnosti, jak přibližuje Jaroslav Toman ve *Vybraných kapitolách z teorie dětské literatury*: „Při respektování její žánrové specifičnosti – podstatně zasahuje do její ustálené ideově tematické, kompoziční nebo jazykové podoby, žánrovou normativnost vědomě narušuje, či dokonce popírá (vytváří tzv. antipohádku) a vnáší do ní zcela netradiční, inovované a aktualizované náměty, motivy a postupy i jazykové prostředky, jimiž se sepětí s folklórní pohádkou značně uvolňuje,“ (Toman, 1992, s. 69). K autorům autorské pohádky patří H.CH. Andersen, J. Čapek, J. Werich, J. Mahen. (Čeňková, 2006)

Černoušek (1990) pohádku lidovou označuje také jako klasickou, pohádku autorskou jako moderní. Zásadní rozdíl mezi nimi spatřuje v tom, že v moderní pohádce téměř neexistuje *dobro a zlo* v zásadní opozici, jak tomu zpravidla bývá u pohádek klasických. Moderní pohádky se tak svým způsobem stávají *a-morálními*, jelikož z nich nevyplývá zásadní morální cítění. U klasických pohádek je to zcela odlišné – zlo a dobro je jasně odlišeno. Zlo je v pohádkách nejen *personifikováno*, ale dokonce téměř vždy se v souboji s dobrem dostává do vedení, které je ale po sléze triumfováno dobrem. Průběh příběhu je vystavěn tak, aby se dětský čtenář mohl s pohádkovým hrdinou *ztotožnit*.

1.4 Dělení pohádek podle obsahu

Čeňková (2006) zmiňuje následující dělení pohádek dle A. Aarneho a S. Thompsona: *Pohádky o zvířatech, kouzelné, legendární, novelistické, pohádky o hloupých čertech a humorné pohádky*. Dělení J. Toman (1992) rozšiřuje o pohádku *kumulativní nebo anekdotickou*. Je zde zmíněna také pohádka *démonická, mytologická, či legendární* – obsahově se přibližují pověstem, proto budou popsány dále v části *Klasifikace pověstí*.

Kouzelná pohádka

Kouzelná pohádka je považována za nejstarší útvar lidové pohádky. Typickým znakem vyprávění je zázračný obsah, nadpřirozený prostor, vyplývající z přání a představ člověka (Čeňková, 2006). Platí o ní zásady, které byly zmíněny v charakteristice lidové pohádky. Je velmi spjata s mytologickými a nevysvětlitelnými tajemnými představami předků. Mezi tyto pohádky se řadí například *Zlatovláska* nebo *Princ Bajaja*. (Toman, 1992)

Zvířecí pohádka

Ve zvířecích pohádkách jsou hlavními protagonisty zvířata, jsou mravoučné a mohou působit jako bajky (*O kohoutkovi a slepičce*) (Mocná, Peterka, 2004). Postavám z bajek se podobají díky metaforickému, alegorickému a symbolickému obrazu zpodobňování lidských kladných i záporných vlastností. (Toman, 1992)

Novelistická pohádka

V příbězích je zobrazován pouze reálný svět, nadpřirozené síly nebo magické předměty bývají redukovány na minimum. Realita je zobrazována se značnou nadsázkou, hlavní hrdinové jsou venkovští lidé s kladnými vlastnostmi a záporní představitelé z vyšších společenských vrstev. Žánrově se novelistická pohádka přibližuje povídce (Toman, 1992). K autorům těchto pohádek patří Božena Němcová (*Chytrá horákyň, Kdo je hloupější*). (Čeňková, 2006)

Anekdotická pohádka

Z novelistické pohádky vyplývá pohádka anekdotická, neboli žertovná. Vypravěč se v ní lidské hlouposti a lidským vlastnostem (*O hloupém Honzovi, Chytrý myslivec*). (Toman, 1992)

Kumulativní pohádka

Jedná se o pohádky určené dětem vyprávěné dospělými. Často se zde opakují dějové fragmenty, k nimž jsou vždy přidány nové motivy. Děti si pomocí nich rozvíjejí paměť a schopnost reprodukce. Patří zde pohádkové příběhy *O velké řepě, O kohoutkovi a slepičce, O koblížkovi, O Budulínkovi*. (Toman, 1992)

1.5 Funkce pohádek

Dle Černouška (1990) je základní funkcí pohádek *vnést smysl a řád* do pro děti chaotického a nesrozumitelného světa dospělých. Vnímaní a myšlení dětí je zcela rozdílné od toho, jak vnímají svět dospělí, a proto může pohádka sloužit jako pomyslný můstek propojující oba tyto světy. Pohádka svou jednoznačnou fabulí, pochopitelnými zápletkami plní nejdůležitější funkci pohádek, tou je *strukturace skutečnosti*.

Psychické potřeby dítěte představující nedílnou součást vývoje, jsou pomocí pohádek naplňovány. Pohádky, zejména lidové, jsou nadčasové, a to z toho důvodu, že ty potřeby dítěte neovlivněné dobou, jsou stále totožné – vztah rodičů s dětmi, vztah se sourozenci, potřeba lásky a důvěry, poznání mezilidských vztahů. Všechny tyto

potřeby formují pocit *životního smyslu*. „V opačném případě, kdyby dětem nebyly nabízeny duchovní stimuly, tlumočícím kulturně historickou zkušenost lidstva, vyrostli by potomci psychicky zakrnělí, a ty by pravděpodobně provázel hluboký pocit životní nejistoty, schizoidní nezakotvenosti, vedoucí nevyhnutelně k nebezpečné psychopatologii, která pozvolna nebo někdy rychle rozleptá i pevnou integritu osobnosti,“ (Černoušek, 1990, s.10). Během vývoje se potřeby dítěte mění a spolu s nimi se postupně mění také nejhlubší význam pohádek. Význam je také jiný pro každého člověka, neboť každý jedinec je individuální. (Bettelheim, 2000)

Zaujmout pozornost dítěte není vždy zcela jednoduché, je potřeba dítěti ukázat něco neočekávaného, zároveň však rozptylujícího i citového. Švýcarský psycholog Jean Piaget o klasické pohádce ve své teorii napsal, že dokáže podnítit dětskou představivost a imaginaci, schopnost nápodoby a rozšiřují verbální dovednosti. Srozumitelnost pohádek dětem umožňuje uvědomovat si různé problémy, vnímat jejich důsledky, nalézat řešení a zároveň nalézt ponaučení. (Černoušek, 1990)

2. Pověst

Čeňková (2006) popisuje pověst jako prozaický žánr ústní lidové slovesnosti, který je zachycen ve folkloristických zápisech a literárních převyprávěních. Jedná se o příběh kombinující realitu s fantazií. Na rozdíl od lidové pohádky je pověst spjata s časoprostorovou určeností. Místo, čas a postavy v pověstech bývají historicky věrné, celkově pověst o hodnověrnost usiluje a vypravěči, kteří po generace příběhy vyprávěli, těmto vyprávěním věřili.

Pověsti vycházejí z reálných skutečností, jak popsali Mocná a Peterka (2004): „Příběh s podivuhodnými, pamětihodnými, nezřídka i kouzelnými a zázračnými motivy předkládá jako nevymyšlený a tradicí potvrzený (tzv. fabula credibilis).“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 509) Kromě věrohodnosti prostředí a historické ukotvenosti autentičnost dodává také informace o původu pověsti – kdo ji vyprávěl a kde k tomu došlo.

Charakteristická pro pověst je její jednoduchost a narace, příběh se odehrává v krátkém čase a má jednoduchou zápletku, obsahuje jen málo postav. Často bývá pověst zakotvena spíše do minulosti, a to až dvě nebo tři století zpět.

Pověst má mnoho společných motivů s pohádkou, zásadním rozdílem je však reálný základ pověstí a odlišení imaginárního světa od světa reálného, nezvyklé věci či krajinné útvary jsou často vysvětleny (nezvyklý tvar krajiny vznikl, když čert upustil kus skály). „Pověst má oproti pohádce rovněž jednodušší jazyk i kompozici, většinou neužívá stereotypní formule, dobro v ní nemusí zvítězit nad zlem, protagonista není idealizován a pohádkový vypravěč většinou nahlíží do příběhu zvenčí, syžety pověstí jsou etnický a krajově specifitější.“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 509)

2.1 Pověst a její původ

Původ pověsti má nejisté prvopočátky, o nichž se vedou značné spory. K dokumentování původu pověstí chybí jakékoliv pramenné doklady, a to jak ve světě, tak na českém území. „Stopy, které nejstarší české pověsti zanechaly, jsou často překryty nánosem literární tradice, využívajících migrujících motivů a stylistických toposů, nezřídka tradovaných již od dob antického písemnictví.“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 511)

V *Kristiánově legendě* z konce 10. století můžeme spatřit zárodek pověstí o dynastii Přemyslovců v podobě stručného epického jádra bez významných literárních aluzí. Naopak verze *Kosmových pověstí* jsou obohaceny o motivy biblické, antické, jsou také ovlivněny raně evropskou epikou germánskou a francouzskou. Později docházelo

ke kronikářským inovacím, což můžeme spatřit v *Dalimilově kronice* nebo *Hájkově kronice*.

V 19. století se pověsti staly předmětem zájmu v řadách obrozeneckých sběratelů a adaptátorů. Přestože první soubor lidových vyprávění byl vydán v němčině (W. A. Gerle: *Volksmärchen aus Böhmen*, 1819), brzy následovaly sbírky, které byly součástí vlasteneckého písemnictví, od J. Malého, B. M. Kuldy, B. Němcové a K. J. Erbena.

Ve 20. století pověst nedosahovala tak značné obliby, jako tomu bylo během národního obrození. Přestože se jednalo o rozšířený žánr, byl určen spíše dětem a mládeži. (Mocná, Peterka, 2004)

2.2 Klasifikace pověstí

Mocná a Peterka (2004) a Jaroslav Toman (1992) pověsti vyčleňují následovně: *pověsti historické, místní (regionální), pověrečné (démonologické), legendární, etiologické, erbovní (heraldické), rodové (genealogické), o hradech a zámcích*. Čeňková (2006) popisuje také pověsti *národní*. Níže se zmíníme zejména o vybraných typech pověstí vyskytujících se v dílech vybraných autorů.

Národní pověst

Pojem národní pověst poprvé vysvětlil K. J. Erben v Riegrově naučném slovníku, jakožto vypravování příběhu ústní lidové slovesnosti vztahující se k určitému místu, osobám a času. Národním pověstem byla přisuzována značná důvěryhodnost. Ještě v období národního obrození byly tyto pověsti označovány jako mytické. Čeňková (2006) uvádí, že Dušan Třeštík rozdíl mezi národní a mytickou pověstí spatřuje u národní pověsti především v odkazování čtenářů ke křesťanství, zatímco u mytické pověsti na pohanské bohy.

Historické pověsti

Pověsti historické mají celonárodní charakter, vztahují se k dějinám národa. Hlavní témata se vážou k válečným událostem (husitské, švédské, tatarské války) nebo zajímavým historickým osobnostem (Jan Žižka, Václav IV.) a bájným postavám. Autoři, mezi něž patří Alois Jirásek nebo Eduard Petiška, čerpali například z *Kosmovy kroniky české*. (Mocná, Peterka, 2004)

Místní pověsti

V místních (regionálních) pověstech „vypravěč rozehrává tajemství spjatá s duchem prostorů, jako jsou domy, města, ulice, kláštery, kostely, kapličky, prameny, věže, hrady, rokle, studně, kopce, aj.“ (Čeňková, 2006, s. 102). Prolínají se zde motivy náboženské, historické a fantazijní. Místní pověsti bývají součástí regionálních souborů a publikací. V obecních kronikách by se tyto pověsti často daly vyhledat a našli bychom v nich důraz na obsah příběhu. „Vracejí zpět povědomí o kraji a jeho čarovné fantazii ve vztahu k jiným národům, žijícím na našem území.“ (Čeňková, 2006, s. 102)

Místní pověsti nalezneme ve všech regionech, spadají k nim pověsti od Františka Lazeckého, Heleny Lisické nebo Oldřicha Šuleře. Velkému obdivu se dostává pověstem, které se pojí k Praze. F. Strejček pověsti tematicky rozšířil o *architektonické, etiologické a etymologické*. Téměř o všech domech a palácích pražské Malé strany se můžeme dočíst v díle Josefa Sládka *Pražské legendy a pověsti*. Regionální pověsti zahrnují také **pověrečné bytosti** spjatými s duchem určitého místa. (Čeňková, 2006)

Legendární pověsti

Náměty v legendárních pověstech se pojí se zázračnými viděními nebo zjevením zemřelých. Tyto pověsti jsou situovány do strašidelných míst, jako jsou opuštěné kláštery, podzemní sklepy a krypty, které podněcují k vyprávění tajuplných příběhů. Například v knize *Z tajů pražských pověstí* Popelky Biliánové převažují pověsti pojící se s postavou sv. Anežky. Legendární pověsti nalezneme také v souboru J. Sládka. (Čeňková, 2006)

Démonologické pověsti

Pověsti démonologické bývají považovány za pověrečné povídky nebo pohádky. Faktem je, že obsahují řadu podobných syžetů. „Vyprávějí o střetnutí člověka s nadpřirozenými bytostmi (vodník, polednice, hejkal, bludičky), nevysvětlitelnými úkazy a tajemnými událostmi (zázračná vyléčení, splněné věštby).“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 510)

Etiologické, genealogické a erbovní pověsti

Etiologické pověsti se vztahují ke vzniku či zániku nezvyklých přírodních útvarů, **genealogické pověsti** popisují historii rodů, **erbovní** objasňují původ šlechtických erbů. (Mocná, Peterka, 2004)

3. Autoři pohádek a pověstí z Jesenicka

Životem a dílem Josefa Lowaga se ve své knize *Zvoník z Cukmantlu* zabývá Matěj Matela, etnograf pocházející z Vrbna pod Pradědem. O životě a díle Karla Jedonka doposud nebyla vydána ucelená publikace, informace o něm jsou tedy čerpány z několika internetových zdrojů.

3.1 Josef Lowag

Josef Lowag se narodil 20. září 1849 v Mnichově (Einsiedel), v dnešní části Vrbna pod Pradědem, do rodiny Josefa Lowaga, místního drátaře a kováře, a Rosalie Lowagové, rozené Grögerové. Později se s rodiči a sourozenci přestěhovali do osady Wolfseifen, což byla někdejší dělnická kolonie nad obcí Železná, kde navštěvoval místní obecnou školu. Ve třinácti letech se začal učit v železárně, později studoval na závodní a hutní škole, kde se díky své pílí stal odborníkem na hutnickou a hornickou činnost v oblasti Vrbna. Roku 1870 se s rodiči přestěhovali do Vrbna do dnešní Palackého ulice. Dům, ve kterém rodina žila, byl zdemolován v roce 1977. V roce 1876 se oženil s Albertinou Hatscherovou, původem z pruského Rückers. Albertina byla vychována u prarodičů v Mnichově (Einsiedel), kde se se svým budoucím chotěm seznámila. (Matela, 2022)

Rodinný život Josefa Lowaga a Albertiny byl poznamenán mnoha tragédiemi. Ačkoliv se manželům narodily 4 děti, samotného Lowaga přežil jen jeden ze synů. Nejprve roku 1882 zemřela ani ne roční dcera Anselma, následně roku 1904 na tyfus zemřel šestadvacetiletý syn Josef, nadaný malíř a sochař. Tyfem následně onemocněl také sám Josef Lowag starší. V průběhu nemoci se o něj starala devatenáctiletá dcera Marie Anselma, naneštěstí se rovněž tyfem nakazila. Zatímco se Josef uzdravil, Marie nákaze podlehla. Rodinné tragédie se podepsali na životě Josefa Lowaga jak po fyzické, tak po psychické stránce. Ani soužití se synem Aloisem Franzem nebylo idylické a nadále bylo narušováno různými neshodami. (Matela, 2022)

Syn Alois Franz byl tak jediným dítětem, které přežilo své rodiče. Alois Franz po svém otci zdědil spisovatelské nadání. Své první literární dílo, sbírku povídek z Jesenicka *Goblerovy pověsti*, vydal již ve svých 24 letech. Sběrka *Listy a květy*, vydaná roku 1910, je dnes téměř zapomenuta. Stejně tak hornoněmecké povídky a básně, které byly publikovány v dobových časopisech. (Matela, 2022)

Lowag nebyl po profesní stránce velmi úspěšný i přesto, že byl velmi pracovitý a neustále se vzdělával. „Lowagova čtená vědecká pojednání, v nichž se zabýval

např. složením jesenických hornin a jejich užítkovatelností, starým hornickým právem, ale i historií některých těžebních lokalit na Vrbensku a Zlatohorsku, se dočkala publikace v řadě prestižních odborných periodik v monarchii i v sousedním Prusku.“ (Matela, 2022, s. 72)

Teoretické úspěchy byly zastíněny potížemi v praxi. V těchto oblastech se stal iniciátorem pro obnovu těžby drahých kovů, která zanikla po třicetileté válce. Jeho láska k historii, kterou můžeme obdivovat v jeho díle, v praxi neměla příliš velký úspěch. Při zkoumání štol výzkumy prováděl zastaralými způsoby a výtěžek ze zlata, které bylo nalezeno, nebyl schopen pokrýt náklady. Lowag se tak dostal do finančních potíží, které přetrvávaly až do jeho smrti. (Matela, 2022)

Životní i profesní trable táhly Lowaga k milované literatuře stále více. Svůj vypravěčský talent a znalost rodného kraje uplatnil v literární prvotině *Führer für Würbenthal und Umgebung* (Průvodce Vrbnem a okolím, 1888). Narůstající obliba turismu Lowaga o patnáct let později přiměla přidat k tomuto čtivému textu další část, a to *Illustrierter Führer durch das Sudetengebirge* (Ilustrovaný průvodce sudetskými horami). Dílo ve své době představovalo velmi moderní bedekr. (Matela, 2022)

Během Lowagova života byly nejslavnější jeho vtipné humoresky, v nichž vyprávěl příběhy rázovitých horalů. Jedná se o díla *Aus der Heimat* (Z domoviny, 1907) a *Geschichtla vom Förster Benedix* (Příběhy fořta Benedixe, 1910).

Historickou tematiku nastínil v novele *Der Klausner von Engelsberg* (Poustevník z Andělské Hory, 1889). Tohle dílo vyšlo roku 2019 díky bruntálským patriotům pod názvem Bruntál za třicetileté války. Ačkoli název díla inklinuje k historické tematice, jedná se spíše o romantický příběh odpovídající dobovému vkusu místního německého obyvatelstva. Stejně nacionalistické náměty jsou zřejmé v díle *Eichenlaub und Tannenreis* (Dubové listí a jehličí, 1908).

Pro dnešního čtenáře mají největší odkaz pověsti a pohádky. „Lowag nedokázal potlačit svou obrazotvornost. V současnosti proto nejsme schopni postihnout, kolik věcí si přimyslel či vymyslel,“ (Matela 2022, str. 76). Díky svému osobitému vnímání mystiky a nadpřirozena zachytil vyprávění o nadpřirozených bytostech v oblasti Jesenicka ve třech sbírkách lokálních pověstí:

- *Alvatersagen* (Pradědovy pověsti, 1890),
- *Schlesische Volks – und Bergmanns-sagen* (Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků, 1903),

- *Sagen und Geschichten aus dem Altvatergebirge* (Báje a pověsti z Jeseníků, 1904).

První dvě díla byla přeložena pedagožkou Helgou Šedkovou, *Báje a pověsti z Jeseníků* nadále zůstávají přístupné pouze německy hovořícím čtenářům. (Matela, 2022)

Josef Lowag zemřel 14. března 1911 ve svém domě ve Vrbně pod Pradědem v 61 letech poté, co prodělal mozkovou mrtvici. Odchod spisovatele v německém regionálním tisku obdržel poměrně velkou pozornost. Protiněmecký *Opavský Týdenník* zanechal krátký nekrolog, ve kterém byla kvalita Lowagova díla záměrně snížena. Posuzování díla dle národnosti, které bylo typické pro konec 19. a začátek 20. století, se dnes stává minulostí. Důkazem tomu jsou nejen díla přeložená do češtiny, ale je jím také busta Josefa Lowaga ve Vrbně pod Pradědem. (Matela, 2022)

3.2 Karel Jedonek

Karel Jedonek se narodil 12. února 1955. Během svého profesního života vystřídal mnoho povolání, byl zahradníkem, závozníkem, ekonomem, učitelem, skladníkem, obchodním ředitelem, obchodníkem, produktovým managerem, správcem muzea. Přes všechna tato různorodá povolání se dostal až k literární činnosti. (Jedonek, 2017)

V rozhovoru pro časopis *Krok* zmínil, že jeho cílem není stát se ambiciózním spisovatelem. První iniciativa vznikla z okouzlení Rychlebskými horami. Karel Jedonek se pravidelně vydává z Ramzové Rychlebskými horami do Vidnavy, kde bydlí jeho dlouholetý přítel. Jedním z dalších důvodů, proč se rozhodl pro vydání knihy s tematikou Rychlebských hor, je, že z této oblasti pověstí a pohádek mnoho není. Posledním a snad i zásadním důvodem pro vydání knih bylo vytvoření celoživotní památky pro vnoučata Karla Jedonka, (Krok, 2016)

Syn Karla Jedonka pracoval v šumperské nemocnici, což autora přimělo k tomu, aby každému z dětí, které v nemocnici musely trávit Vánoce, daroval první díl *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor*. „Knihu jsem napsal s úmyslem, že bude přinášet radost a nebude se jednat o komerční projekt,“ uvedl Jedonek. (Šumperský a Jesenický deník.cz, 2014)

V roce 2019 byl spuštěn projekt pro rozvoj čtenářské gramotnosti *Pojďte s námi do Rychlebek se spisovatelem Karlem Jedonkem*, který vznikl za pomoci Čtenářské skupiny MAP Zábřežsko. Do projektu se zapojilo nejen několik škol z okolí Zábřehu, ale také rodiče s dětmi. Cílem bylo podpořit děti v prvostupňovém věku k četbě pomocí

plnění úkolů v pracovních listech, které děti přiměly k zamyšlení nad obsahem pohádek a pověstí. (Novinky.cz, 2020)

Kromě rozvoje čtenářské gramotnosti se děti seznámily nejen s regionem Rychlebských hor, ale také s vlastivědou celé České republiky. Ředitelka Základní a Mateřské školy v Lesnici, Marie Effenberger Rychlá, považovala projekt za velmi úspěšný jak v oblasti čtenářské, tak osobní, mnohé děti četba knih tak pohltila, že se pro ně stala také motivací pro plánování výletů v daném regionu. Tento projekt vyvrcholil v únoru 2020, kdy se zúčastnění žáci mohli v Městské knihovně Zábřeh s autorem knih Karlem Jedonkem osobně setkat na besedě. Projektu se celkem účastnilo 110 dětí. (Novinky.cz, 2020)

Karel Jedonek vydal 4 díly *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor*:

- *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor I.* (2015)
- *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor II.* (2016)
- *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor III.* (2018)
- *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor IV.* (2021)

Nezbytnou součástí knih jsou nezvyklé ilustrace od Kateřiny Preisové. Výtvarná složka se v Jedonkových knihách hojně vyskytuje a čtenáře, ať už předškolního, školního, či dospělého, upoutá na první pohled.

3.3 Další autoři z Jesenicka

Autory, kteří se zaměřovali na oblast Jesenicka, zaznamenal Libor Martinek v knize *Hledání kořenů II.* (2009). Sběratelkou lidových pověstí je olomoucká folkloristka **Helena Lisická**, v jejíž knihách se nacházejí celkem tři pověsti z okresu Bruntál. (Martinek, 2009). O pověsti bruntálského okresu se zajímá také **Irena Šindelářová**, která přispívala do regionálního tisku a na základě svých sběratelských aktivit přispěla vydáním knih *Tajemné příběhy z Nížkého Jeseníku*, *Tajemné příběhy z Krnovska* a několika dalšími. K německy píšícím autorům z regionu se řadí **Richard Kühnau**, autor rozsáhlé sbírky pověstí *Schlesische Sagen.* (Martinek, 2009)

Představitelem severomoravské regionální literatury je **Oldřich Šuleř**. Matěj Matela (2017) o autorovi napsal: „Oldřich Šuleř je právem považován za nestora severomoravské regionální literatury, kterou obohatil více než čtyřmi desítkami titulů, osmi sty rozhlasovými hrami a nespočtem naučných článků,“ (Matela., 2017). K nejvýznamnějšímu dílu vztahujícímu se k oblasti Jesenicka patří *Modrá štola a jiné příběhy z hor na severu.* (Matela, 2017)

Zajímavou osobností, která se pojí s regionem Jesenicka, je **Sotiris Joanidis**. Autor díla *Rejvív a báje z okolí* pocházel z Řecka a do Československa vyslán spolu s dalšími řeckými dětmi po roce 1948, kdy v Řecku skončila občanská válka. (Paměť národa)

4. Interpretace

Pojem interpretace pochází z latinského slova *interpretatio*, což znamená výklad nebo vysvětlení. Dle Lederbuchové (2002) je interpretaci možné chápat jako proces komunikace mezi literárním textem a čtenářem tak, aby čtenáře vedl k porozumění textu a nalezení skrytých významů literárního díla. Dále Lederbuchová rozlišuje interpretaci čtenářskou (každá individuální četba) a literárněvědeckou, jež „zdůrazňuje významové vztahy uměleckého textu, hledá zákonitosti a pravidla těchto vztahů.“ (2002, s. 125)

V této části bakalářské práce se zaměříme na interpretaci děl – *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníku* Josefa Lowaga a *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor I., II., III.* Karla Jedonka. V dílech uvedeme základní informace o dílech, jako je klasifikace děl dle druhů pověstí a pohádek, kompoziční postupy – titul, charakteristika kompozice, čas a prostor a jazykové prostředky. Na základě pročtení děl pro interpretaci bylo vybráno několik pověstí, u nichž můžeme nejvíce společných znaků. Provedeme u nich analýzu postav, míst, kouzelných předmětů a motivů, jako je bohatství, láska, zločin a trest a křesťanské motivy.

4.1 Základní informace o dílech

4.1.1 Klasifikace pověstí v díle *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků*

V knize *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků* Josefa Lowaga se nachází 21 pověstí. V zastoupení zde jsou pověsti historické, démonologické a legendární. Některé pověsti obsahují prvky z různých výše zmíněných druhů pověstí, nelze je proto s určitostí klasifikovat jako jeden typ pověsti.

Historické pověsti

- *Poustečna* – děj je zobrazen kolem roku 1450, kdy se rytíři a šlechtici spojovali proti vládě Jiřího z Poděbrad, zmiňuje také válku se Švédy,
- *Odo z Erlitzu* – pověst přibližuje historii města Erlitz, které bylo zničeno během husitských válek tábority, kteří vnikli do Slezska,
- *Kostel na Uhlířském vrchu* – pověst se odehrává kolem roku 1650, v období po třicetileté válce. Zmíněna je zde osobnost knížete Augustina Oswalda z Liechtensteinu, člena Řádu německých rytířů, velitele hradní

posádky hradu Sovinec, a švédského generála Torstenson, který se hradu Sovinec zmocnil,

- *Hradní slečna z Fürstenwalde* – příběh se odehrává po bitvě na Bílé hoře v roce 1620, kdy byl poražen Fridrich Falcký bavorským vojevůdcem Tillym, v následujícím období v českých zemích vládne Ferdinand II. Opět je zde zmíněn také švédský generál Torstenson,

- *Zbrojář z Cukmantlu* – v pověsti je zmíněn český král Jan Lucemburský.

- V několika pověstech vystupují buď jako hlavní nebo vedlejší postavy také rytíři známí spíše v daném regionu, jsou to například Kurt z Kaltensteinu (*Zachránce v nouzi*), Hansen z Quinburgu (*Zachránce v nouzi*), Kunzmann z Füllsteinu (*Poustečna*), Hadruin z Lautenbergu (*Poustečna*) nebo Altmann z Hackelbergu (*Starý Hackelberg*).

Pověsti démonologické

- *Jezerní pastýř* – v pověsti je popsán zrod pastýře z člověka v bytost Gilla,

- *Zlatá žába* – Gill se stane kmotrem malého dítěte,

- *V zámku duchů* – Gill, gnómové a nymfy v nouzi pomohou chudému Fridolínovi,

- *Poklad v mechovém jezírku* – Gill a gnómové potrestají Itala Filipa za krádež jejich pokladu v jezeře,

- *Zachránce v nouzi* – Gill, gnómové, rusalky, kořínkáři, kobolci, víly se podílejí na záchraně rytíře a jeho snoubenky,

- *Odo z Erlitzu* – gnómové sdělí Odovi, kde má hledat zlatou rudu,

- *Lagerštejn* – gnómové, kobolci a obr obohatí Romana o dary země,

- *Heckelštejnovy balvany* – gnóm nejprve rytíři Bennovi v nelehké životní situaci, ale za nedodržení slibu ho nakonec promění v kámen,

- *Harichštejn* – zkažený Gottfrieda Harricha a jeho manželka Judita jsou gnómem prokleti v kámen, neboť nechtějí pomoci svým chudým, starým rodičům a vyhánějí je ze svého hradu,

- *Trpaslíci v Roudném* – kovář Konrád nalezne trpaslíka, kterého spolu s manželkou nutí k tomu, aby jim nosil zlato, které trpaslíci v podzemí ukrývají. Tento špatný čin je následně krutě potrestán,

- *Keprník* – trpaslík Keprník a Gosemann se postarají o záchranu chlapce Arnulfa a jeho maminky Apollonie,
- *Vřesová studánka* – nemocný fořt Hubert Ender se zázračně vyléčí poté, co pravidelně pije ze studánky.

Pověsti legendární

- *Poustečna* – dle pověsti se u zříceniny hradu Quinburku zjevuje pes s krvavýma očima, ze kterých mu šlehají plameny. Pes je prokletý loupeživý rytíř Dittrich.
- *Vřesová studánka* – Hubert Eder spatří ve snu ducha, který mu sdělí, kde najde studánku s léčivou vodou,
- *Hradní slečna z Fürstenwalde* – na zdech zříceniny hradu Fürstenwalde dle pověsti můžeme kolem půlnoci spatřit slečnu Helenu, kterou „spravedlivý soudce“ za zradu proklel k věčnému půlnočnímu bloudění.

4.1.2 Klasifikace pohádek a pověstí v díle Pohádky a pověsti z Rychlebských hor

V dílech Karla Jedonka *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor I., II., III.* se v každém díle nachází 12 pohádek a pověstí, celkem jich tedy je 36. V díle není jednoznačně definováno, který z příběhů je pohádka a který pověst. Autor čerpal z folklórních předloh, v příbězích však upravil jak jazykovou stránku, tak i obsahovou, neboť se pověsti snaží přiblížit dnešním dětským čtenářům. Příběhy jsou dětem velmi uzpůsobeny, proto se oba žánry, pohádka a pověst, mnohdy prolínají natolik, že není možné je všechny jednoznačně rozlišit. Pohádky a pověsti autora lze zařadit k **adaptaci lidových pohádek a pověstí**.

Dle klasifikace pohádek podle obsahu se v díle vyskytují **pohádky kouzelné**, k nimž se řadí následující:

- *Vysoký kámen*,
- *Velká cesta*,
- *Jeskyně Na Pomezí*.

V případě klasifikace pověstí se v Jedonkově díle objevují motivy pověstí **historických, legendárních, etiologických**, nejčastěji však pověstí **démonologických**.

Démonologické pověsti

- *Venušiny misky* – Venušinka Zlatuška se zjeví Dorotce,
- *O porodní bábě z Uhelné* – porodní bába pomůže vodníkům při porodu jejich dítěte,
- *Rychlebské prameny* – Verunku zázračně vyléčila voda ze studánky,
- *Hraničky* – Venušánek pomohl košíkáři Heřmanovi v nouzi.

Pověsti historické

- *Sedm křížů* – hlavními hrdiny příběhu jsou švédští vojáci,
- *Švédové ve Vápenné* – příběh popisuje činy švédských vojáků v obci Vápenná,
- *Čertova kazatelna* – děj se odehrává během třicetileté války,
- *Svatý Antonín* – do příběhu jsou zakomponovány čarodějnické procesy.

Pověsti legendární

- *Kovadlina* – kováři se ve snu zjeví Venušánek Kryšpín.

Pověsti etiologické

- *Vidnavský balvan* – v pověsti čert při letu nad Vidnavou upustil kámen, který je tam k vidění dodnes.

4.1.3 Titul

Dle Lederbuchové (2002) je titul „název díla, jeden z identifikačních bibliografických údajů o literárním textu. Je součástí umělecké struktury, a proto dokáže čtenáři sdělovat informace o obsahu textu.“ (2002, s. 329) Titul je předznamenáním důležitých významů, Lederbuchová (2002) popisuje následující typy titulů: *tematický, symbolický, synoptický, protagonistický, motivický, žánrový a kompoziční*. Dle uvedené klasifikace díla Josefa Lowaga *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků* a Karla Jedonka *Pověsti a pohádky z Rychlebských hor* lze zařadit ke kategorii **titul žánrový**, protože názvy obsahují odkazy k žánrům *pověst* a *pohádka*.

Josef Peterka (2007) výše zmíněnou klasifikaci rozšiřuje o následující typy titulů: *dějové, lokalizační, objektové, esejistické, replikové, metatextové a mystifikační*. Z daného výčtu lze vybrané tituly zařadit také k **lokalizačnímu titulu**, neboť oba tituly

odkazují k místu, kde se obsah knihy odehrává. U díla Karla Jedonka se jedná o *Rychlebské hory*, u Josefa Lowaga se jedná dokonce o dvě zmínky – *Slezské*, z *Jeseníků*.

4.1.4 Kompozice

Josef Peterka (2007) obecně rozlišuje časový rámeček děje na příběhy *současné*, *historické (předcházející život autora)*, *z pradávných dob*, *z nadčasové věčnosti (pohádkové)*, *z budoucnosti (vědeckofantastické)*. Dle toho dělení je možné díla obou vybraných autorů zařadit k **příběhům z pradávných dob**, jelikož se jedná o události, které se odehrály i před několika staletími. Autoři v příbězích čtenáře k časové určitosti odkazují: „Před mnoha sty lety...“ (Lowag, 2010, s.7), „Bylo to kolem roku 1338...“ (Lowag, 2010, s. 42), „V dávných dobách, kdy kraj Rychlebských hor pustošily švédské hordy...“ (Jedonek, 2017, s. 26). V díle Karla Jedonka se kromě pohádek nacházejí také pohádky, a proto zde lze spatřit také **příběhy z nadčasové věčnosti**. Například z pohádky *Venušiny misky* (Jedonek, 2017, s. 11) vychází poučení, že sliby, které dáme, bychom měli dodržovat, což je možné považovat za nadčasový motiv.

Příběhy mají relativně krátkou formu, u Lowaga nacházíme pověsti v rozmezí 5 až 10 stran, v Jedonkově díle se nachází příběhy s ještě kratším rozsahem 2 až 5 stran, můžeme přisuzovat tomu, že je kniha určena především dětským čtenářům. Události v knihách se odehrávají v různém časovém rozsahu a to v *řádu dnů* – pověsti J. Lowaga *Lagerštějn* (2010, s. 74) chudý lesník Roman žádá o ruku bohaté Eleonory, ale kvůli jeho nemajetnosti jej Eleonořin otec vyžene, z Romana se přes noc stane bohatý muž a následující den o ruku své milé žádá znovu a úspěšně; *během několika let* – pověst *Starý Hackelsberg* J. Lowaga (2010, s. 48) se odehrává během 10 let; příběhy *zobrazují lidský život* – v pověsti *Zlatá žába* J. Lowag (2010, s. 10) zmiňuje život Jana od jeho křtu až po smrt, *zmiňují život několika generací* – v pohádce *Kovadlina* K. Jedonka (2017, s. 36) několik generací rodiny plní každý rok úkol, aby dodrželi slib svého předka.

Josef Peterka popisuje chronologický, retrospektivní a anticipační časový postup. První z postupů popisuje jako „vyprávění, které dodržuje přirozenou logiku událostí,“ (2007, s. 205). Retrospektivní sled vyprávění Peterka popisuje následovně: „Retrospektiva vypráví události v pořadí 2-1-3, je tedy vzhledem do minulosti, vzpomínkou, často objasňuje psychologické motivace činů,“ (2007, s. 205). Dále popisuje také anticipační postup: „Zlomkovitějším postupem je anticipace, předvídající události, které teprve nastanou, anebo by nastat měly, vypráví tedy v pořadí 1-3-2,“ (2007, s. 206).

Časová perspektiva díla má značnou rychlost, tempo, díky němuž může dojít k retardaci nebo akceleraci. „Tempo (rychlost) vyprávění je estetický efekt objektivně nezměřitelný,“ dále Peterka píše: „Tempo pociťuje ve vztahu ke kontextu jako zrychlení (akceleraci) anebo zpomalení (retardaci),“ (Peterka, 2007, s. 207). Peterka (2007) popisuje také mezeru a sumarizaci. Zatímco *sumarizace* má schopnost relativně dlouhý, nepodstatný úsek zachytit pomocí krátkého zobecňujícího textu, *mezera* má v textu schopnost nedůležitý časový úsek zcela vynechat.

Napříč všemi vybranými díly autorů lze nalézt všechny tři výše definované postupy. Většina příběhů je popsána nejtradičnějším z postupů, postupem chronologickým. V Lowagově pověsti *Zlatá žába* (2010, s. 10) autor chronologicky zaznamenává události kolem narození dítěte, malého Jana. Následuje *mezera*, která děj překlene do období, kdy je z Jan dospělý muž a má vyhlédnutou nevěstu.

V pověsti K. Jedonka *Kovadlina* (2017, s. 36) dochází k postupu retrospektivnímu. V příběhu je čtenář nejprve seznámen s rodinným tajemstvím, které se váže ke zlatému řetízkem s malou podkůvkou. Následně se děj přenesl o několik generací zpět, kde je tajemství podkovy vysvětleno. V následující části dochází k *sumarizaci*: „A tak se všechno po dobu pěti generací kovářova rodu opakovalo. Vždy další a další syno svatojakubské noci okoval čerta a dostal ve váčku sto dukátů,“ (Jedonek, 2017, s. 39). V tom se děj opět ocitá v době nejmladšího člena rodu.

Prvky anticipačního postupu jsou patrné v pověsti K. Jedonka *Černá kočka z Kaltenštejnu*, ve které zlá hraběnka popsala, co bude následovat po její smrti: „Teď už vím, že brzy zemřu. Je to trest za celý můj život. Ty jsi tu jediná zůstala a věrně jsi mi sloužila. Prosím tě tedy ještě o poslední službu. Až vyjede pohřební kočár z hradu, musíš se na něj pořádkem dívat. Vylez na nejvyšší hradní věž a pořádkem se na něj dívej. Pořádkem a jenom na ten kočár. Nikam se neohlížej, i když se budou dít divné věci. Až kočár s rakví zmizí za obzor, potom se můžeš z věže vrátit. Slibuješ? Jinak se dostanu rovnou do pekla.“ (2020, s. 13)

K *retardaci* dochází v pověstech Josefa Lowaga v porovnání s dílem Karla Jedonka mnohem častěji. Téměř ve všech Lowagových pověstech dochází k bohatému popisu krajiny nebo podzemního světa nadpřirozených bytostí: „Oba se dostali do velkého nádherného sálu. Stěny byly z nejčistšího křišťálu, ozdobeny zlatem a stříbrem. U vysokého stropu visel stříbrný lustr, na kterém plála různobarevná světla, která osvětlovala sál. Po obou stranách sálu stály velké stoly z bílého mramoru vykládané

zlatem a křesla potažena rudým sametem. Vzduch byl pln sladké vůně, jinak tam bylo mrtvé ticho.“ (Lowag, 2010, s.18)

Nejednou je při popisu krajiny zmíněna bouře, která příběhům dodává napjatou atmosféru: „Les potemněl, stále blíže se ozývalo hromobití, jako žhavá vlákna síry se křížovaly blesky na nebi černém jako havran. Místo předcházejícího ticha hučela a vyla nyní lesem vichřice a trásla mohutnými kmeny, až ve svých kořenech sténaly,“ (Lowag, 2010, s. 49). Tyto často se vyskytující popisy krajiny slouží jako oživující prvky, které text chrání před monotónností.

4.2 Vybrané motivy

K podrobnější interpretaci z hlediska motivů po důkladném prostudování děl autorů byly vybrány pohádky a pověsti, u kterých lze nejlépe definovat motivy bohatství, křesťanství, láska a zločin a trest, v některých příbězích se motivy prolínají.

Motiv bohatství v díle Lowaga lze nalézt v pověstech *Lagerštejn*, *Poklad ve Velkém mechovém jezírku*, *Trpaslíci v Roudném*, *Harrichštejn*, u Jedonka v příbězích *Břidličný vrch*, *Jánský vrch*, *Vidnavský balvan*.

Motiv křesťanství se vyskytuje velmi často u obou autorů, k interpretaci jsem vybrala Lowagovy pověsti *Jezerní pastýř*, *Kostel na Uhelném vrchu*, *Starý Hackelsberg*, *Uhlíř Hermann* a *Harrichštejn*, z Jedonkových pověstí a pohádek pak *Švédové ve Vápenné*, *Kovadlina*, *Svatý Antonín* a *Boží hora*.

Motivy šťastné lásky, lásky nešťastné a lásky k rodičům nebo dětem se nacházejí v Jedonkově *Sedmi křížích* a *Svatém Antonínu*, v Lowagově pověstech *Zbrojiř z Cukmantlu*, *Harrichštejn*, *Lagerštejn*, *Keprník*, *Trpaslíci v Roudném* a *Biskupův důlní mistr*.

Motiv zločinu a trestu je patrný v *Trpaslících v Roudném*, *Poustečna*, *Harrichštejnu* a *Heckelštejnových balvanech* Josefa Lowaga, dále pak v příbězích *Švédové ve Vápenné*, *Černá kočka z Kaltenštejnu*, *Resslův kříž*, *kovadlina* a *Venušiny misky* Karla Jedonka. Tento motiv se prolíná s tématem smrti a nesplněných slibů.

4.2.1 Bohatství

Motiv bohatství je nejčastějším z motivů v příbězích Josefa Lowaga i Karla Jedonka. Finanční situace bývá hlavním ukazatelem charakteru postav. Chudí lidé bývají hodní, pracovití, zatímco bohatí lidé bývají líčení jako zlé, neuctivé a nepřející osoby, které prahnou jen po větším majetku.

O takovém případě, kdy otec nechtěl dopřát sňatek dceři s milovaným mužem, protože byl chudý, pojednává Lowagova pověst *Lagerštejn*. „Zbláznil jsi se, ty chud’asi, který nemá žádný majetek kromě svého toulce a luku, ty se opovažuješ ucházet o mou Eleonoru, o nejbohatší a nejhezčí dívku v celém Edelstadtu, o kterou se ucházeli rytíři a šlechtici,“ (Lowag, 2010, s. 74). Chudému mládenci pomůžou gnómové, darují mu bezedný měšec s dukáty a mládenec tak o ruku Eleonory žádá znovu. Dukáty obměkčí srdce jejímu otci a milenci se mohou vzít. Novomanželé navíc začnou pomáchat chudým lidem v kraji.

V pověstech se ovšem můžeme také setkat s ne příliš majetnými lidmi, ve kterých bohatství vyvolává závist. V pověstech Karla Jedonka *Jánský vrch* a *Vidnavský balvan* tato závist a touha po bohatství hrdiny přivede až k upsání se čertu. V Lowagově pověsti *Trpaslíci v Roudném*, kde marnotratná manželka přiměje původně pracovitého a dobrotivého manžela svou nenasytostí po penězích k tomu, že uvězní trpaslíka se záminkou obohacení: „Konrád svlékl trpaslíkovi oděv a poručil mu opět přinést peníze. Když mrňous peníze nepřinesl, zavřel ho bez slitování opět do klece, kde byl dobře hlídán,“ (Lowag, 2010, s. 116). Za své hříchy jsou oba manželé potrestáni.

Stejný osud v Jedonkově pověsti *Břidličný vrch* čeká na manželský pár sedláků. Obchodník Martin v jeskyni našel poklad. Zatímco on si z jeskyně odnesl jen nutnou část, která mu pomohla zajistit jeho živobytí, hamižnost bohatého sedláka s manželkou, kteří si z pokladu chtěli odnést co nejvíce, je nakonec připravila nejen o majetek, ale i o život. Stejný osud čeká hledače pokladů Filipa Melantha, který se v Lowagově pověsti *Poklad ve Velkém mechovém jezírku* snaží o poklad připravit Gilla, za což je krutě potrestán.

Důkazem, že bohatství může člověk změnit k horšímu, je Lowagův srdceryvný příběh o Gottfriedu Harrichovi, kterého bohatství proměnilo v bezcitného člověka bez úcty k vlastním rodičům: „Tu hlasitě promluvila stará matka: ‚Gottfriede, pomysli, že jsem tě nosila pod svým srdcem, že jsem o tebe v dětství s láskou pečovala, že mateřské požehnání staví dětem dům a otcova kletba ho od základů zničí! Neučila jsem tě, dítě, přikázáním Božím? Znáš ještě čtvrté přikázání? Milé dítě, prosím tě se sepjatýma rukama, smiluj se nad námi, nepřivolávej Boží kletbu na vaše duše. Uvažte, že všemocný, nejspravedlivější Bůh takové děti strašně trestá, které své staré rodiče zavrhly a poslední dny života jim ztrpčily.‘ ‚Pryč s vámi, už nechceme nic slyšet!‘ křičel současně Gottfried i Judith.“ (Lowag, 2010, s.106)

Tento motiv nás může přivést k myšlence, že nejlépe se v životě daří skromným, ne příliš majetným lidem. Bohatství je jednou ze životních zkoušek jejich charakteru, který se může v prvopočátku jevit jako dobrý, ale síla bohatství projeví jeho pravou stránku.

4.2.2 Křesťanské motivy

V dílech obou autorů je patrný náboženský vliv, velmi často jsme odkazováni ke křesťanství a to především u Lowaga. Důvod častějšího výskytu křesťanských motivů u Lowaga může být ten, že v době, ve které Lowag pověsti sbíral, byla křesťanská víra ve společnosti zakotvena mnohem hlouběji, než tomu bylo v době, kdy díla psal Karel Jedonek.

Křesťanství nás provází ve všech Lowagových pověstech, u Jedonka je tento motiv zmíněn spíše mezi řádky. Například v pověsti *Švédové ve Vápenné* má chlapeček na krku řetízek, který dostal od své kmotřičky při křtu. V pověsti *Kovadlina* muži plní úkol pravidelně o Svatojakubské noci. Mnohdy je motiv u Jedonka patrný již z názvu pověsti – *Boží hora, Svatý Antonín*. Kameník Ctirad v pověsti *Boží hora* v místě, kde nalezl zázračné kameny, na skálu připevní obrázek Panny Marie, později zde lidé postaví kostelík a vznikne Křížová cesta. Pověst *Svatý Antonín* vypráví příběh o milencích, kteří byli proměněni v holuby a sedávali na stromě, na kterém byl přibitý obrázek sv. Antonína. Na stejném místě lidé později postavili kapličku, které říkali Svatý Antonín.

V pověstech Lowaga je křesťanský motiv zakořeněn mnohem hlouběji. Dokonce postava Gilla má náboženské kořeny, jak vyplývá z pověsti *Jezerní pastýř*: „Tu přišel jednoho dne misionář, který chtěl obyvatelům hlásat světlo evangelia a spásu křesťanství,“ (Lowag, 2010, s. 7). „Vstaň přece a ukaž mi tu moc, kterou ti dal ten tvůj Bůh.“ Konečně byla míra zla dovršena – pomalu se zdvihla mrtvá postava, strnule skleněné oči byly namířeny k nebi, krvavé ruce napřáhla směrem k městu, ve jménu zvěstovatele Božího soudu,“ (Lowag, 2010, s. 8). Tuto pověst je také možné vnímat jako přerod pohanského obyvatelstva v kultivovanější společnost.

Podobně, jak popisuje Jedonek vznik některých kapliček a kostelíků, tak i Lowag zaznamenává podobné události. *Kostel na Uhelném vrchu* je příběh, ve kterém kníže nechal v místě, kde byl zachráněn před lupiči, postavit kostel. Kostel zasvěcený sv. Janu Křtiteli, první kostel v Cukmantlu (Zlatých Horách), nechal vystavit také rytíř Altmann na počest svému zesnulému příteli, poustevníku Johannesovi, v pověsti *Starý Hackelsberg*.

V pověsti *Uhlíř Hermann* se objevuje i postava biskupa Tomáše z Vratislavi. Uhlíř Hermann mu pomůže se skrýt před loupežníky, kteří za něj chtějí požadovat výkupné. Společně Hermann s biskupem loupežníky přelstí a pomůže biskupovi do bezpečí, za což je Hermann náležitě odměněn. V pověsti *Harrichštejn* se stará matka snaží synovi ukázat dobrotu a sílu Božího slova, aby jej odvrátila od špatných činů: „Neučila jsem tě, dítě, deseti přikázáním Božím?“ (Lowag, 2010, s. 106). Slovu Božímu je oddaná většina Lowagových postav napříč generacemi. Víra je to, co lidem pomáhá v dobrých i zlých chvílích.

4.2.3 Láska

Motivy lásky bývají hlavní zápletkou mnoha pověstí obou autorů. Jedná se o lásku opřevanou, lásku nešťastnou i lásku rodičů a dětí. Obětavá láska k rodičům je patrná v Lowagově pověsti *Zbrojír z Cukmantlu*. O krásnou Magdalénu se ucházelo mnoho mládenců, ale ona neznala jinou lásku než tu, kterou cítila ke svému mírumilovnému otci. Když o ni začal usilovat majetnický zámecký hejtman Petr z Ebersburgu, Magdaléna pocítila i lásku k muži, zbrojíři Güntherovi, který byl rozhodnut Magdalénu před hejtmanem uchránit. Magdaléna s Güntherem se stali šťastnou dvojicí a stanuli spolu před oltářem. Naopak v pověsti *Harrichštejn* Gottfried Harrich své staré rodiče zapře a vyžene je ze svého hradu: „Ano, vezměte si mé dary a táhněte!“, řekl Gottfried Harrich. Mezi námi je příliš velká propast, která se nedá překlenout. Běžte, běžte!“ (Lowag, 2010, s. 106). Duchové hor ho potrestají i s jeho manželkou a promění je v kámen.

V pověsti *Lagerštějn* můžeme spatřit i rodiče, který upřednostňuje před spokojeným životem svého dítěte raději lásku k penězům. Starosta Edelstadtu Eberhard Romfel odmítne provdat svou dceru Eleonoru za chudého, ale čestného a bohabojného Romana. Roman nalezne pomoc u lesních duchů, kteří mu darují kouzelný měšec plný dukátů. Eleonořin otec pod vidinou velkého bohatství ke sňatku svolí a z Eleonory a Romana se stane šťastný manželský pár.

Věrná láska, která přetrvává i po smrti jednoho z milenců, je vyobrazena v Lowagově pověsti *Keprník*, kde rytíř Wolf zabije manžela jeho dávné lásce Apollonii a požaduje po ní, aby si jej vzala za manžela. Apollonie však zůstane věrná svému mrtvému muži i přesto, že Wolf vězní ji i jejího syna Arnulfa. V Jedonkově pověsti *Sedm křížů* čeká dívka na svého milého, o němž neví, že zemřel. Dívka na něj čeká tak dlouho, až se promění ve vlaštovku, aby mohla létat k jeho hrobu, který je umístěn v jiné zemi.

K proměně milenců v holuby dojde i v pověsti *Svatý Antonín*, kde Venušánci milence promění, aby je zachránili před oprátkou a zároveň jim dopřáli být spolu.

Důkazem, že láska muže k ženě nemusí vždy způsobit jen dobré, jsou Lowagovy pověsti *Trpaslíci v Roudném* a *Biskupův důlní mistr*. V obou případech láska napáchá více škody než užitku, ale zatímco se v pověsti *Biskupův důlní mistr* Adam poučil ze svém chyb a je mu nabídnuta druhá šance, v pověsti *Trpaslíci v Roudném* se Konrádovi jeho zaslepená láska k marnotratné manželce Konstanc, kvůli níž napáchal mnoho zlého, nevyplácí a oba jsou potrestáni smrtí.

4.2.4 Zločin a trest

Velmi často je motiv zločinu a trestu spojen s bohatstvím. Touha po pokladu s následným trestem smrti se objevuje v Lowagových pověstech *Poklad ve Velkém mechovém jezírku* a *Trpaslíci v Roudném*. Trest smrti nemine ani loupeživého rytíře Emericha, který je za své činy odsouzen a následně popraven rukou svého otce Hanze z Erlitzu. V příbězích Karla Jedonka také dochází ke krutým trestům vedoucích k smrti. V pověsti *Švédové ve Vápenné* osud potrestá vojáka tím, že je mu kosou useknuta hlava za to, že udusil malé dítě.

Jako forma trestu je zvolena i proměna ve zvíře, k čemuž došlo v Jedonkově pověsti *Černá kočka z Kaltenštejnu*. Zlá hraběnka je za své chování potrestána, po smrti má přijít do pekla. Peklu se jí podaří uniknout, ale je proměněna v černou kočku. V krvavého psa, kterému z očí šlehají plameny, je proměněn také rytíř Dittrich v Lowagově *Poustevně*. V pověsti *Harrichštejn* a *Heckelštejnovy balvany* je provinění hlavních představitelů potrestáno proměnou v kameny.

K potrestání dochází v Jedonkově příběhu *Resslerův kříž* přesto, že je špatný čin spáchán omylem. Gustava Resslera v lese omylem zastřelí javornický pán, kterému Venušánek přikáže, aby se postaral o Resslerovy děti, dokud nebudou plnoleté. Musí mu také postavit mu kříž sloužící jako připomínka v místě nešťastné události. Za svůj omyl je potrestán také Petr v pověsti *Kovadlina*. Kovář každý rok dostal od čerta měšec dukátů za to, že mu okoval podkovu. Čertovi se Petr musel vždy prokázat malou podkovičkou, kterou měl na řetízku. Jednou ji však omylem zapomněl doma, neměl se čertovi při schůzce čím prokázat a od té doby se čert za trest Petrovi již nikdy neukázal.

Nadpřirozené bytosti často trestají i nedodržení slibů. V Jedonkově pohádce *Venušiny misky* Dorotka měla každou neděli Venušince Zlatušce nosit upečené koláče,

ale po nějakém čase tak neučiní. Venušinka Zlatuška potrestá Dorotku tím, že jí vezme recept na koláče, který jí před tím sama darovala. Svůj slib nedodrží rytíř Benno v Lowagově pověsti *Heckelštejnovy balvany*. Rytíř Benno nejprve nežije spořádaným životem, ale gnóm mu poskytne druhou šanci s podmínkou, že bude pomáhat všem lidem, kteří pomoc potřebují nebo o ni požádají. Benno slib z ješitnosti nedodrží. On i jeho hrad je proměněn v balvany.

4.3 Postavy

4.3.1 Lidské postavy

Nejširšímu zastoupení ve vybraných dílech se těší lidské postavy. Díla autorů obsahují velké množství pověstí, proto se v nich vyskytuje nespočet hlavních a vedlejších postav. V dílech se vyskytují postavy se jmény různého původu, některá z nich jsou počestěná – *Johannes, Jan, Antonín, Gertruda, Judit, Appollonie, Arnulf, Dorota, Kunigunda, Hermann, Heřman, Ifnác...* Užití jmen nevykazuje charakterové rysy postav.

Hlavní postavy v Lowagově i Jedonkově díle jsou muži, ženy jsou pouze zmiňovány, zastávají roli matek, manželek, bývají v ohrožení a muži se je snaží chránit. Do popředí se ženy dostávají pouze v Lowagových pověstech *Hradní slečna z Fürstenwalde* (hlavní postavou je slečna Helena) a *Trpaslíci v Roudném* (na pracovitěho Konráda má manželka Konstanc velmi negativní vliv). V pověstech Jedonka jsou ženy hlavními postavami v pohádce *Venušiny misky*, kde si Dorotka s pomocí Venušky otevře pekárnu, a *Černá kočka z Kaltenštejnu*, kde je zlá hraběnka potrestána za své činy.

U hrdinů můžeme spatřovat vývojové proměny charakteru. V případě, že se hrdinové dostanou na scestí, je jim nabídnuta pomocná ruka, do jejich osudu zasáhnou nadpřirozené síly, vidíme jejich cestu nápravy (*Biskupův důlní mistr*). U Lowaga se neobjevuje jen změna člověka k lepšímu, ale také negativní vliv okolí, který má neblahé následky i u jedince s dobrými rysy. Takové osoby může změnit bohatství nebo touha po něm (*Harrichštějn, Trpaslíci v Roudném, Hackelštějnovy balvany*). Nicméně ani napravení jedinci nejsou bezchybní, za což bývají potrestáni.

4.3.2 Nadpřirozené bytosti

Nadpřirozené bytosti k pohádkám a pověstem neodmyslitelně patří. V díle Lowaga nacházíme postavu Gilla, gnómy, víly, nymfy, kobolty a kořínkáře. Karel Jedonek nejčastěji zobrazuje Venušky a Venušanky, Tříprstáka, vodníky, víly a čerty.

Gill, jezerní pastýř, je duch konající dobré skutky pro chudé a bezmocné, zjevuje se osamoceným poutníkům, kteří jsou většinou jeho přítomností zaskočeni. Malého trpaslíka s velkým kloboukem, zrzavými vlasy a vousy, v šedém kabátku a červených kalhotách, s brašnou a bičem v ruce obvykle poutníci poznávají i bez toho, aniž by se jim Gill musel představit.

Gillova minulost nebudí v lidech hezké pocity, ba dokonce jim nahání strach. Popsáno je to v pověsti *Jezerní pastýř*: „Radostně vykřikla, když se toužebně očekávaný manžel objevil ve dveřích a vstoupil do světnice, ale zároveň pocítila panickou hrůzu, když vstoupil průvodce jejího muže,“ (Lowag, 2010, s.12). Ačkoliv mnoha lidem Gill nahání hrůzu, najdou se i tací, kteří jeho dobro konající skutky umí ocenit: „*Tvé osamělé putování zde v těchto údolích, na skalnatých horách, je pro lidstvo požehnáním, jelikož dobro odměňuješ a zlo trestáš.*“ (Lowag, 2010, s.25)

Gnómové a trpaslíci jsou malí škaredí mužičci, duchové hor, kteří střeží a starají se o poklady země. Gill je považuje za své sloužící a v případě potřeby je zavolá na pomoc, jako tomu bylo například v pověsti *Zachránce v nouzi*. Pomohli zatarasit cestu, aby přinutil změnit směr jízdy rytíře Kurta z Kaltensteinu, jeho nevěsty a jejich družině, neboť je chtěl ochránit před loupeživým rytířem Hansem z Quinburku.

V pověsti *Odo z Erlizu* se dva tito trpaslíci zjeví rytíři Odovi sami bez Gilla, aby mu ukázali zlato v podzemí, kde ho sami nashromáždili. Poradili mu, aby zde zlato začal těžit a tím tak zajistil svou i budoucí generaci.

Trpaslíci *Keprník a Gasemann* v pověsti *Keprník* zachrání chlapce Arnulfa a jeho maminku Apollonii poté, co se hradu Goldeck, ve kterém žili s Apolloniným manželem a otcem Arnulfa rytířem Wolfem, zmocnil loupeživý rytíř Walther z Karpensštejnu, který rytíře Wolfa zabil a požadoval po Apollonii, aby ho pojala za manžela.

Jak Gill, tak gnómové nenabízejí lidem jen pomocnou ruku v případě potřeby. Pokud lidé konají činy, které se neshodují s přesvědčením lesních duchů, umí bytosti projevit svoji zlost – v pověsti *Heckelštejnovy balvany* gnóm promění rytíře Benna v kámen za nedodržení slibu, stejně tak učiní v pověsti *Harrichštejn*, kde je Gottfried Harrich neuctivý ke svým starým rodičům, v *Pokladu ve Velkém mechovém jezírku* Gill usmrtí italského hledače pokladů za to, že mu chtěl ukrást poklad ze dna jezírka.

Kobolci, kořínkáři, víly a nymfy, které se vyskytují u Josefa Lowaga, nejsou příliš specifikovány. Společně s gnómy a trpaslíky žijí v podzemí, víly a nymfy také mohou pobývat v blízkosti řeky Černé Opavy.

Venušinky a Venušánci jsou malí lesní skřítkové, kteří udržují v Rychlebských horách pořádek a zjevují se, když jsou lidé v nouzi, aby jim pomohli. Například příběhu *Venušiny misky* se chudé Dorotce v lese zjeví Venušinka Zlatuška, aby Dorotce předala recept na své koláče, díky němuž Dorotce pomůže zvýšit počet zákazníků ve své malé pekárně. Každých šest let se Venušánci vydávají na cestu po pohraničních horách České republiky, aby se setkali s bytostmi, které v daných horách sídlí, což je popsáno v pohádce *Velká cesta*.

Tříprst'ák je kamarád Venušáneků. Sídlí v jeskyni Na Pomezí, kde má podobu krápníku ve tvaru psa. Tříprst'ák umí měnit svoje podoby: „Někdy je jako kus mechu na stromě a všechno kolem sebe pozoruje. Jindy leží na zemi jako starý pařez vyvráceného stromu,“ (Jedonek, 2017, s. 45). Když se Venušánci vydávají na cestu po pohraničních horách, přepravuje je právě Tříprst'ák.

Vodníci, víly a čerti jsou další nadpřirozené bytosti, které se vyskytují v dílech Karla Jedonka. Vodník Žbluňk bydlí v jezírku Pelnář a vodník Pentlička v zatopeném Lomu Vaněk. Všechny bytosti se společně podílejí na spořádaném a klidném životě v Rychlebských horách. Společně se pak scházejí o Vánocích na Venušiny miskách.

4.4 Místo a čas

Pověsti Josefa Lowaga se ve většině případů pojí s hrady, které jsou v dnešní době již zříceninami. V knize jsou většinou místa pojmenována dle jejich původních německých názvů, na konci knihy však nalezneme seznam pojmů s jejich českými názvy, pokud se jim tedy počeštění dostalo.

Pověsti jsou zakomponovány do pomyslného trojúhelníku v oblasti měst Jeseník (Frývaldov), Zlaté Hory (Edelstadt, Cukmantl), Vrbno pod Pradědem, Bruntál (Freudenthal), Staré Město (Goldeck). Výjimku v tomto trojúhelníku tvoří město Žulová (Friedenberg) a zřícenina Kaltenštějn na Žulovsku. Nejčastěji se v pověstech objevuje město Zlaté hory a jeho okolí.

Většina pověstí je datována, nejsou však chronologicky seřazeny. Lowag mapuje nejstarší události v regionu, popisuje vznik měst a osad od 12. století (Heřmanovice, Zlaté Hory), ale vzhledem k časově nevyhraněným pověstem je možné, že zaznamenává události daleko starší: „Před mnoha sty lety se v místech Starého Rejvízu nacházelo město zvané Hunohrad.“ (Lowag, 2010, s.7)

Jedonkovy pohádky a pověsti jsou zakomponovány do nejsevernějšího cípu Jesenicka, do oblasti obcí Žulová, Javorník, Vidnava. Příběhy nejsou časově

specifikovány, jen v příbězích, ve kterých se vyskytuje motiv třicetileté války, můžeme odhadnout, že se děj odehrává v 17. století. Časová nevyhraněnost je jedním z rysů pohádky, což může být příčinou, proč se v Jedonkových příbězích čtenář neseťká s datovou určeností.

U obou autorů je společným místem obec Žulová a zřícenina hradu Kaltenštejn. Tyto lokality se objevují v pověstech *Zachránce v nouzi*, *Černá kočka z Kaltenštejnu*, *Sedlo Peklo a Stříbrný potok*, *Zkamenělý pasáček*, *Boží hora*.

4.5 Magické předměty

Kouzelné předměty můžeme spatřit v Lowagových pověstech u nadpřirozených bytostí, ale také u běžných smrtelníků. Gill vlastní **bič** se schopností proměnit se v hada, a **brašnu**, která v případě potřeby vykouzlí svítící bludičku nebo kouzelnou žábu. V pověsti *Zlatá žába* Gill z jeho kouzelné brašny vytáhne **zlatou žábu** posetou drahokamy, jež svému majiteli každý den snese jeden zlatý dukát. Žába je celý život opečovávána a umře až spolu s jejím majitelem po dožití úctyhodného věku. Díky **magickému kabátu** v pověsti *Harrichštejn* může Benátčan Achillo Bombonato rychle a bezpečně cestovat do své domoviny a zpět.

Také v Jedonkově díle se vyskytují kouzelné předměty. Například v podobě **podkovy**, díky níž se v pověsti *Kovadlina* může kovář každý rok prokázat u čerta, okovat mu kopyto, za což si vyslouží pytlík dukátů pro svou rodinu. Magické **šupinky**, které se promění v peníze, daruje vodník porodní bábě za pomoc při porodu jeho syna. Kouzelné **kamínky** se objevují v *Borůvkové hoře*, kde se část promění v peníze a část v borůvku na louce, v pověsti *Boží hora*, kde kouzelné kamínky uzdravily nemocného Ctirada, z něhož se později díky kamenům stal léčitелеm.

4.6 Jazykové prostředky

Jazykové prostředky ve vybraných dílech jsou uzpůsobeny schopnostem čtenářů. Lowagovo dílo je určeno spíše mladistvým a dospělým čtenářům, zatímco dílo Jedonka je formálně přizpůsobeno čtenáři dětskému. Co se u obou autorů shoduje, jsou popisy krajiny. U Lowaga se setkáváme s delšími poetickými popisy krajiny i různými zákoutími sloužícími jako přerušování monotónnosti příběhu. Jedonek je při popisu poněkud strožejší, čtenářům krajinu a okolí líčí při každém úvodu nového příběhu krátce, zato výstižně, což má sloužit také jako lákadlo pro případnou výpravu do daných míst.

Zatímco u Jedonka se vyskytují spíše kratší, přímočaré věty, souvětí a dialogy, v Lowag užívá dialog mnohem častěji, věty jsou propracovanější, počítají se zkušeným čtenářem. Lowag často užívá zastaralá, až archaická slova, také slovní spojení a uskupení vět vyžadují velkou pozornost čtenáře.

Závěr

V první části bakalářské práce jsem definovala pojem pohádka, popsala jsem možné teorie vzniku pohádky, funkce pohádky, dělení pohádky na pohádku autorskou, lidovou a autorskou adaptaci lidové pohádky. Mimo to jsem charakterizovala klasifikaci pohádek dle obsahu. V následující kapitole jsem se zaměřila na pojem pověst, na původ pověsti a její klasifikaci.

Ve třetí kapitole jsem se věnovala autorům pohádek a pověstí z Jesenicka. Zaměřila jsem se na dva vybrané autory – Josefa Lowaga a Karla Jedonka. Dále jsem zmínila další autory z daného regionu – Helenu Lisickou, Irenu Šindelářovou, Richarda Kühnaua, Oldřicha Šuleře a Sotirise Joanidise.

Pro stěžejní část práce jsem vybrala pohádky a pověsti z děl Karla Jedonka *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor I., II., III.* a pověsti z díla Josefa Lowaga *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníku*. V práci jsem se zaměřila na základní informace o dílech – na titul, charakteristiku kompozice. Po důkladném prostudování všech příběhů, kdy jsem si zaznamenávala všechny motivy z jednotlivých pověstí a pohádek, jsem vybrala ty nejčastěji se vyskytující motivy – motiv bohatství, lásky, křesťanství, zločinu a trestu. Dále jsem se věnovala detailnějšímu popisu motivů, přičemž jsem využila vybrané pohádky a pověsti jako ilustrativní příklady. Následně jsem popsala postavy lidské, u nichž jsem se zaměřila na jejich nejčastější zastoupení v dílech, a vývoj charakterových rysů. Nadpřirozené bytosti se u obou autorů jeví jako dobrotivé, jsou nápomocné, lidi trestají pouze tehdy, pokud je to nutné. Dále jsem identifikovala místo a čas děje, našla jsem místa, která se shodují v pohádkách a pověstech J. Lowaga i K. Jedonka. V následující podkapitole jsem zaznamenala magické předměty, které mají v dílech četné zastoupení. Na závěr jsem charakterizovala jazykové prostředky a jejich funkci v dílech autorů.

Regionální pohádky a pověsti mají bezesporu nejdůležitější funkci pro čtenáře z dané oblasti, ze které příběhy pocházejí. Hlavním lákadlem mohou být tajemství a záhady, které se pojí s místy čtenářům tolik známými. Svě zastoupení ale naleznou u všech čtenářů, kterým není lhostejné kulturní, ale i národní povědomí.

Seznam literatury

Primární literatura

JEDONEK, Karel. *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor. 3.* Zábřeh: Studio Baruška, 2017. ISBN 978-80-260-8090-9.

JEDONEK, Karel. *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor II. 3.* Zábřeh: Studio Baruška, 2020. ISBN 978-80-270-0596-3.

JEDONEK, Karel. *Pohádky a pověsti z Rychlebských hor III. 2.* Zábřeh: Studio Baruška, 2020. ISBN 978-80-270-4087-2.

LOWAG, Josef. *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků.* Štítý: Veduta, 2010. ISBN 978-80-86438-33-7.

Sekundární literatura

BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-290-1.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež.* Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek.* Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1.

MARTINEK, Libor. *Hledání kořenů II.: Literatura Krnovska a její představitelé (kompendium): Od středověku po internetické vztahy v literatuře 20. století.* Opava: Literature&Sciences, 2009. ISBN 978-80-904126-1-3.

MATELA, Matěj. *Zvoník z Cukmantlu: Dvacet zapomenutých osobností předválečných Jeseníků.* Jeseník: Vlastivědné muzeum Jesenicka, 2022. ISBN 978-80-87496-23-7.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů.* Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem.* Jihlava: Nakladatelství H&H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 3. Jíloviště: Mercury Music & Entertainment, 2007. ISBN 978-80-239-9284-7.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU Č. Budějovice, 1992. ISBN 80-7040-055-2.

VON FRANZ, Marie-Louise. *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-260-2.

Elektronické zdroje

HAUŠKOVÁ, Bára. Venušánci provázeli žáky světem slov i Rychlebskými horami. *Novinky.cz* [online]. 21.2.2020 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/vase-zpravy-venusanci-provazeli-zaky-svetem-slov-i-rychlebskymi-horami-40314276>

KRŇÁVEK, Petr. Děti v nemocnici dostaly jako dárek knížku pohádek. In: *Šumperský a Jesenický deník.cz* [online]. 26.12.2014 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: https://sumpersky.denik.cz/zpravy_region/deti-v-nemocnici-dostaly-jako-darek-knizku-pohadek-20141226.html

Krok: Kulturní revue Olomouckého kraje [online]. 13.. Olomouc: Vědecká knihovna Olomouc, 2016 [cit. 2023-06-17]. ISSN 1214-648X. Dostupné z: <https://www.vkol.cz/uploads/revue/19/doc/krok-04-2016.pdf>

MATELA, Matěj. Oldřich Šuleř. In: *ILiteratura.cz* [online]. 9.3.2017 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/37913-suler-oldrich>

ŠMÍD, Michal. Sotiris Joanidis. In: *Paměť národa* [online]. [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/joanidis-sotiris-20060217-0>

Anotace

Jméno a příjmení:	Petra Kantorová
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Lenka Nosková
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Analýza pohádek a pověstí z Jesenicka Josefa Lowaga a Karla Jedonka
Název v angličtině:	Analysis of fairytales and legends from Jesenik area by Josef Lowag and Karel Jedonek
Anotace práce:	<p>Tato bakalářská práce se věnuje analýze a interpretaci knih Slezské lidové a hornické pověsti Josefa Lowaga a Pohádky a pověsti z Rychlebských hor Karla Jedonka. V teoretické části jsou rozebrány definice týkající se literárních žánrů pohádka a pověst, jejich charakteristika, teorie vzniku, klasifikace, funkce, uvedeny jsou informace o autorech vybraných děl a dalších autorech z oblasti Jesenicka.</p> <p>Cílem praktické části je provést analýzu a interpretaci děl pomocí vybraných motivů, postav, magických předmětů a jazykových prostředků.</p>
Klíčová slova:	Regionální pověst, regionální literatura pohádka, pověst, Josef Lowag, Karel Jedonek
Anotace v angličtině:	This bachelor's thesis deals with the analysis and the interpretation of the books Silesian folk and mining legends by Josef Lowag and Fairy tales and legends from Rychlebsky mountains by Karel Jedonek. Theoretical part contains the definitions of literary genres of fairy tale and legend, information about authors of selected books and other authors from Jesenicko.

	The main aim of this thesis is perform analysis and the intepretation of the books with using of selcted motives, charakters, magical objects and linguistic resources.
Klíčová slova v angličtině:	Regional legend, regional literature, legend, fairy tale, Josef Lowag, Karel Jedonek
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	40
Jazyk práce:	čeština